

HAPİS HAKKI

Ayn borçlusunun deyn niteliğindeki alacağını elde edinceye kadar ifadan kaçınması anlamında İslâm hukuku terimi.

Kur'an ve Sünnet'te borçların ifası ve alacağın çeşitli güvencelere bağlanması genel bir kural ve ilke olarak zikredilip bu konuda ayrıntı verilmediği, hukukun alt dallarına ait çözüm örneklerini yansıtan kurum ve kavramların ise genelde, İslâm hukuk doktrininin oluştuğu ileri dönemlerde ortaya çıktığı bilinmektedir. İki taraflı akidlerde edimler yani yapma, verme veya yapmama şeklinde tezahür eden ve borcun konusunu teşkil eden davranışlar arasında dengeyi sağlamaya, borcun ifasına ve alacağın güvence altına alınmasına bir yönüyle hizmet eden hapis hakkı kavramının da diğer birçok terim gibi fikhin klasik döneminde netleştiği ve bir terim olarak doktrinde yerini aldığı söylenebilir. Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde, iki tarafa borç yükleyen akidlerde birbiriyle mübâdele edilecek borç konularından (edim) birinin ayn (ferden muayyen borç), diğerinin deyn (nev'an muayyen borç veya para borcu) niteliğinde ve her iki edimin de muaccel olduğu durumlarda söz konusu olan hapis hakkı, "ayn borçlusunun, deyn borçlusuna karşı alacağını elde edinceye kadar ayn niteliğindeki edimini ifadan kaçınması" şeklinde tanımlanabilir. Ancak Mâlikîler ayn borçlusuna hapis hakkını, deyn niteliğindeki karşı edimin sadece paradan ibaret olduğu durumlarda tanırken (Sâvî, III, 200) Hanefîler böyle bir ayırım gözetmeyip mutlak mânada deyn olmasını yeterli görürler.

Bir taraftan deyn borçlusunu ifaya zorlaması yönüyle bir baskı unsuru, diğer taraftan ayn borçlusuna kendi edimi üzerinde bir tür teminat işlevi gören hapis hakkının sabit olması, deyn alacağının da muaccel olarak doğması şartına bağlıdır (Mecelle, md. 283). Deyn alacaklısının, akdin kuruluşu aşamasında kendi alacağının müaccel olmasını kabul etmesi, kendi edimini önce ifaya rızâ gösterdiği anlamına gelir. Bu sebeple deyn alacaklısı, alacağının vadesi gelinceye kadar kendi edimini ifadan kaçınma hakkına sahip değildir.

İki tarafa borç yükleyen akidlerin (muâvazât) temel işlevi, birbiriyle mübâdele edilecek edimler arasında eşitlik sağlamaktır. Bu eşitlik, akdin hem kuruluş hem

de ifa aşamasında özenle korunmaya çalışılmıştır. Bunun tabii bir sonucu olarak karşılıklı edimlerin hukukî sonuç ve ifa hususunda birbiriyle eşitlenmesi gerekli görülmüştür.

Mübâdele edilecek her iki edimin akdin kuruluşu aşamasında ferden muayyen hale getirildiği (bk. MUKÂYEDA) veya her iki edimin de deyn niteliğinde bırakıldığı durumlarda edimler arası eşitlik ifa öncesinde bozulmuş değildir ve bu eşitlik aynı anda ifa ile muhafaza edilmiş olur. Bu durumlarda taraflardan hiçbirinin diğerine karşı bir ayrıcalığı söz konusu olmadığı gibi hapis hakkı da gündeme gelmez. Ancak edimlerden biri ayn, diğeri deyn niteliğinde ise akde bağlanan hukukî sonuç (akdin hükmü) ayn alacaklısı hakkında akidle birlikte dış âlemde somutlaştırıldığı halde aynı sonuç deyn alacaklısı hakkında henüz gerçekleşmiş değildir. Mübâdele edilecek edimlerin farklı nitelikte olmasının yol açtığı bu durumun telâfisi için ayn borçlusunun edimini ifa etmeden karşı edim üzerinde aynı konuma gelmesi gerekir. Ayn borçlusunun karşı edim üzerinde aynı konuma gelebilmesi, deyn alacağının ferden muayyen hale getirilmesiyle mümkündür. Deyn niteliğindeki edim ancak kabz ile ferden muayyen hale geldiği için deynin ayn ediminden önce ifa edilmesi gerekir. İşte deyn borçlusunun önce ifada bulunmasını sağlamak üzere ayn borçlusuna, deyn niteliğindeki alacağını elde edinceye kadar kendi edimini ifadan kaçınma imkânı yani hapis hakkı tanınmıştır.

Hapis hakkıyla ilgili doktriner görüşlerin özellikle Hanefî fikhinde birinci nesildeki müctehid imamlara kadar uzandığı görülür. Nitekim İmam Muhammed'in eserinin "Kitâbü'l-Büyûc ve's-selem" adlı bölümünde, "Müşterinin, muaccel semeni ödemedene mebbî kabzetmeye hakkı yoktur" (el-Aşl, V, 297) ve "el-Vekâle fi's-selem" babında, "Kendi mal varlığından müvekkil için ifada bulunan vekil, ödemediğinden ondan alıncaya kadar kabzettiği müvekkile ait şeyi hapsedmeye hakkı vardır" (a.g.e., V, 70) ifadelerini hapis hakkı olarak terim haline getiren sonraki Hanefî hukukçuları bunu bir hukukî kurum olarak biçimde geliştirmişlerdir. Serahsî'nin kullandığı bu terimi (el-Mebsût, XIII, 192) Kâsânî oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır (Bedâ'î, V, 249-252).

Dar anlamda bey', ayn niteliğindeki bir şeyin peşin olarak deyn niteliğindeki bir şey ile mübâdele edilmesi şeklinde algılandığı için bu akid hapis hakkının işlen-

mesine en elverişli zemini teşkil eder. Zira mebbî, yapısı gereği genellikle ferden muayyen bir şey, semen ise nev'an muayyen bir şey veya bir miktar paradan oluşan bir borç görünümündedir. İslâm hukukunda karşılıklı borç doğuran hukukî işlemlerin başında gelen bey' akdi, tasarruf işlemi niteliğinde olduğu için taraflardan birine veya her ikisine şart veya tayin muhayyerliği tanınmış değilse (görme ve ayıp muhayyerlikleri mebbîe ait mülkiyetin alıcıya geçmesine engel olmadığı için bu konuda daha çok şart ve tayin muhayyerlikleri önem arz etmektedir) hukukî sonuç akidle birlikte derhal gerçekleşir. Bu hukukî sonuç da karşılıklı edimlere ait mülkiyetin karşılıklı olarak intikalidir (a.g.e., V, 233, 254). Ancak bu sonuç, edimlerden ferden muayyen olan mebbî hakkında fiilen gerçekleştiği halde deyn niteliğinde olan semen hakkında henüz gerçekleşmiş değildir. Deyn niteliğindeki semen edimi, ancak ferden muayyen hale getirildiğinde mülkiyetin fiilen intikaline imkân sağlanmış olur. Bu tür bir edimin ferden muayyen hale gelmesi de çok defa kabz ile mümkündür. Bundan dolayı satıcı, mülkiyeti akidle karşı tarafa geçmiş olan mebbî üzerinde, müşteriden olan semen alacağını elde etmek için hapis hakkını kullanır (Serahsî, XIII, 192).

Hanefîler, satıcıya hapis hakkı tanımının gerekçesini ayn ile deyn edimleri arasında bozulan dengenin tesisi düşüncesiyle izah etmekle birlikte asıl amaç, müşterinin malî durumunun bozulması halinde onun diğer deyn alacaklıları statüsüne düşmesini önlemektir. Çünkü Hanefî doktrinde, alıcının iflâsı halinde bile satıcıya akdi feshedip teslim ettiği mebbî geri alma imkânı tanınmamıştır (Serahsî, XIII, 192, 197-199).

Bey' akdinden doğan borç ilişkisinin kaderi mebbînin varlığına bağlı olduğu için Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, akdin imkânsızlık sebebiyle son bulma tehlikesini bertaraf etmek düşüncesiyle ifa sırasında önceliği mebbîe verip satıcıya hapis hakkı tanımamışlardır (İbn Kudâme, IV, 126, 218-219; İbn Receb, s. 69; Şirbînî, II, 74-75). Bu mezheplerde satıcıya hapis hakkı tanınmayıp ifa sırasında önceliğin ona yüklenmesi, müşterinin malî durumunun iyi olması ön şartına bağlıdır. Müşterinin malî durumu iyi olsa bile mebbî önce teslim eden satıcı, hapis hakkının işlevini görecek başka imkânlarla korunmuştur. Satıcıya, semen alacağını elde edinceye kadar teslim ettiği mebbî hacretme, belli bir süre içinde semen temin edilmediği

HAPIS HAKKI

takdirde ise akdi feshetme imkânı tanınmıştır (İbn Kudâme, IV, 219). Hacı veya sonunda feshi gerektiren bir sakıncanın bulunması halinde mebiin önce teslimi yoluna gidilmemesi gerektiğini belirten İbn Kudâme, Hanbelî mezhebinin yerleşik görüşünden farklı olarak satıcının önce ifa ile yükümlü tutulmasının semenin ifaya hazır bulundurulması şartına bağlanmasını önermektedir. Ona göre, aksi takdirde mebiin hacri veya akdin feshi şeklindeki imkân satıcı için yeterli bir güvence teşkil etmeyecektir. Bir şeyi (zararı) önlemek onu telâfi etmekten daha kolay olduğu için satıcıya söz konusu imkânın teslimden sonra tanınması, semenin hazır olmaması durumunda teslimden kaçınmasına da imkân verilmesini öncelikle gerektirmelidir. Kaldı ki, semenin elde etmeden veya elde edilebilir bir duruma getirilmeden satıcıya mebiî teslimden kaçınma hakkı tanımak, karşı edimin ifasını sağlamakta bir baskı unsuru da oluşturur. Halbuki teslimden sonra böyle bir fırsat kaçırılmış olur (a.g.e., IV, 220). Bu görüşüyle İbn Kudâme, son tahlilde hapis hakkını öngören mezheplerin çizgisine gelmektedir.

Hapis hakkı, icâre akdinin alt türlerinde de işleme imkânı bulmuştur. Ücret ediminin muaccel olarak kararlaştırıldığı bir hizmet akdinde işçinin ücreti ödenmeden çalışmaktan kaçınması, yine aynı şekilde yapılan bir kira akdinde kiralanın kira ödenmeden kiraya verdiği şeyi teslimden kaçınması, bağımsız iş gören kişinin (ecir-i müşterek), muaccel olarak kararlaştırılan bedel ödenmeden sipariş aldığı işe başlamaktan kaçınması hapis hakkı kapsamında değerlendirilmiştir (Kâsânî, IV, 203-204). Bu durumlarda hapis hakkına dayanarak kendi edimini ifadan kaçınan kişi, belirli bir süre içinde karşı edim ifa edilmediği takdirde, borçlunun temerrüdü hükümlerinden faydalanıp borç ilişkisini tek taraflı olarak sona erdirmeye hakkını da elde eder.

Bedelin ifa zamanı hakkında bir kaydın yer almadığı bir icâre akdinde bağımsız iş gören bir kimse üstlendiği işi tamamladığında ücrete hak kazanır. Hak kazandığı ücreti almak için işin taalluk ettiği şey üzerinde hapis hakkı elde edip etmeyeceği yapılan işin mahiyetine göre belirlenir. Yapılan işin, eğer ona konu olan şeye terzi, boyacı, temizlikçi gibi kimselelerin yaptığı işlerde olduğu gibi fizikî bir katkısı olmuşsa iş gören tarafın bu şey üzerinde hapis hakkı doğar. Fakat yapılan işin belirtilen türden bir katkısının ol-

madığı durumlarda hapis hakkı gündeme gelmez (a.g.e., IV, 204).

Biri ayn, diğeri deyn niteliğinde iki edimin mübâdelesine aracılık eden akidlerde karşılıklı edimler ifa edildikten sonra söz konusu akid fesad veya butlân sebebiyle hükümsüz kalırsa veya taraflar ikâle yoluyla borç ilişkisini sona erdirirlerse daha önce ifa edilmiş olan edimler sebep-siz kalacağı için iadeye konu olur. Bu karşılıklı edimlerin iadesinde de ayn borçlusu hapis hakkını kazanır.

Ayn borçlusunun sahip olduğu hapis hakkı, halefiyet ilişkisinin kurulabileceği durumlarda deyn niteliğindeki edimi ifa eden üçüncü kişiye intikal eder. Nitekim birden fazla kimsenin alıcı sıfatıyla katıldığı bey' akdinde, semenden kendi payına düşen kısmın yanı sıra diğer müşteri veya müşterilerin payına düşen kısmı da üçüncü kişi sıfatıyla ifa eden müşteri, yaptığı bu ifada bağışlama amacına yönelik davranmış sayılmadığı için halefiyet hükümleri gereğince satıcının sahip olduğu alacak hakkını, ona bağlı olarak da hapis hakkını herhangi bir işleme gerek kalmadan devralır. Satıcının müşteriye karşı faydalandığı aslî ve fer'î hakları devralan bu kişi satıcıdan fazla olarak hasarın diğer alıcının payına düşen kısmından da muaf olur. Şöyle ki, hapis hakkını kullanmadığı takdirde mebi' bu alıcının elinde kusursuz olarak telef olursa hasar bütünüyle ona ait olmaz, diğeri de payı oranında buna katlanır (a.g.e., V, 250). Halbuki bu konumda bulunan satıcı olsaydı Hanefî ve Şâfiîler'e göre teslimden önceki hasara bütünüyle katlanırdı. Bu farklılık onun vekil gibi algılanmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü vekilin elinde bulunan müvekkile ait şeyler emanet hükümlerine tâbidir. Ancak bu alıcı, diğer alıcıya karşı hapis hakkını kullanmaya kalkışsa bunu ileri sürdüğü andan itibaren vekil sıfatını yitirir, satıcı statüsüne geçer. Bu sebeple hapis hakkı ileri sürüldükten sonra telef olan mebiin hasarına artık bu alıcı tek başına katlanır.

Yine halefiyet hükümleri gereğince alıma ilişkin vekâlette, müvekkil için satın aldığı şeyin bedelini kendi mal varlığından ödeyen vekil, müvekkilden alacağını tahsil etmek üzere kendisinde bulunan müvekkile ait şeyler üzerinde hapis hakkı elde eder (Şeybânî, V, 70). Hatta müvekkilî hesabına alımda bulunan vekil, kendi mal varlığından ifada bulunmuş ve kendisine karşı hapis hakkı kullanılmış olmasa bile teslim aldığı şeyler üzerinde

müvekkile karşı hapis hakkına kavuşur. Çünkü vekil tarafından müvekkilî hesabına yapılan akdin hukukî sonucu (hüküm) doğrudan müvekkilînin hukuk alanında doğduğu halde akidden doğan borçlar vekile ait olur. Vekil, satıcı tarafından kendisine yönelik olarak ileri sürülecek ifa talebine karşı kendini güvenceye almak hakkına sahiptir. Çünkü vekil müvekkilînin menfaati için bu türden bir borç ilişkisine girmektedir.

Hapis Hakkının Hükümleri. Deyn niteliğindeki karşı edim ifa edilmeden ayn borçlusunun edimi izni dışında elinden alınırsa, yani hapis hakkı ihlâl edilirse zilyetliği haksız olarak izâle edilen bu şey istirdada konu olur. Fakat istirdada konu olan şey, istirdad öncesi telef olsa buna ait sorumluluk zilyetliği izinsiz izâle eden kişiye göre değişir. Zilyetliği izâle eden ayn alacaklısının bizzat kendisi ise onun sorumluluğu akid içi sorumluluk hükümlerine göre takdir edilir. Fakat zilyetliği izâle eden deyn borçlusunun vekili ise sorumluluk daha ağır bir şekilde takdir edilir ve akid dışı sorumluluk hükümleri uygulanır. Çünkü deyn borçlusunun vekili, ayn borçlusu için üçüncü bir şahıs konumundadır. Onun deyn borçlusunun vekili olması ayn borçlusunu ilgilendirmez. Bu sebeple ayn borçlusu isterse deyn borçlusunun vekili hakkında akid dışı sorumluluğa ait hükümleri işletir (Serahsî, XIII, 195-196).

Hapis hakkı kullanılırken mebiin ifası imkânsız hale gelirse sorumluluğunun nasıl takdir edileceği tartışmalıdır. Mebi', üzerinde hapis hakkı kullanılırken telef olmuşsa hasarı satıcıya aittir. İmkânsızlıkla birlikte satıcının borcu sona erdiği için buna karşılık alıcının da borcu sona erer. Satıcı açısından mebi'e ait hasar sorumluluğunda hapis öncesi ve sonrası arasında bir fark yoktur. Fakat Mâlikî mezhebinde Hanefîler'den farklı olarak hasar akidle karşı tarafa intikal eder. Ancak hapis hakkına konu olan mebiin hasarı kabz ile alıcıya geçer (Derdîr, III, 198). Bu sebeple Mâlikî doktrini açısından hapis hakkından faydalanmanın hasarın intikaline etkisi vardır.

Müvekkilî için kendi mal varlığından alımda bulunan vekil, kabzettığı müvekkile ait şeyler üzerinde hapis hakkı kullanılmazsa elindeki şey emanet hükümlerine tâbi olur. Vekil hapis hakkını kullanır ve bu arada hapse konu olan şeyler telef olursa artık sorumluluk ona aittir. Fakat bu sorumluluğun derecesi Hanefî hukuk-

çuları arasında farklı şekillerde takdir edilmektedir. Böyle bir durumda vekile hapis hakkı tanımayan Züfer gasp (damânü'l-gasb), Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed hasar (damânü'l-mebî'), Ebû Yûsuf ise rehine (damânü'r-rehn) ait sorumluluk hükümlerini esas almaktadırlar (Serahsî, XII, 204-205; XIX, 60).

Hapis Hakkını Düşüren İşlemler: Tecil. Deyn ediminin tecil edilmesiyle hapis hakkı düşer (*Mecelle*, md. 284). Tecil işleminde, karşılıklı edimlerin varlığı devam etmekle birlikte tecile mâruz kalan edim muacceliyetini yitirmekte ve ona ilişkin talep hakkı da geçici olarak devreden çıkmaktadır. Dolayısıyla talep hakkına istinaden tanınmış olan hapis hakkı da düşer (Serahsî, XIII, 192; Kâsânî, V, 250-251). Hapis hakkını yitiren taraf, henüz kendi edimini ifa etmeden müeccel alacağı muacceliyet kazanmış olsa bile tecil öncesi sahip olduğu hapis hakkını tekrar kazanamaz (Serahsî, XIII, 192).

İfa. Deyn ediminin ifa edilmesiyle hapis hakkı düşer. Hapis hakkının ifa ile düşmesi için ifa olarak sunulan şeyin cins, tür, kalite ve miktar bakımından borca uygun olması gerekir. Deyn borçlusunun borçlanılan evsaf ve nitelikleri taşımayan bir edim sunması hapis hakkına dokunmaz. Edime aykırı olan, sunulan edimin çok az bir kısmını da teşkil etse sonuç yine değişmez. Fakat bu aykırılığı ayn borçlusunu kendi edimini ifa ettikten sonra fark etmişse ifa ettiği edimi geri isteyemez. Ancak Züfer ve bir rivayete göre de Ebû Yûsuf böyle bir durumda ifa edilen edimin geri istenebileceği görüşündedirler. Çünkü önce ifa borçlusunu borç olmaya bir şeyi teslim etmiştir. Böyle bir şeyin ifanın işlevini görmesi için alacaklının da rızası gerekir. Halbuki alacaklı böyle bir şeyin ifa sayılmasına rızâ göstermiş değildir (*a.g.e.*, XIII, 193-194). Yeter ki bu aykırılığı farkedenden tarafın edimi izni dışında elinden çıkmış olmasın. Aksi takdirde hapis hakkının tesisi için söz konusu edim istirdad edilir. Hatta bu edim üzerinde birtakım işlemler yapılmış da olsa istirdad hakkı varlığını yitirmiş olmaz. Fakat bu işlemler yapılırken edimi ifa etmiş olan kişinin itiraz etmemesi zımnî bir icâzet sayılır ve kendi istirdad hakkını iskat ettiği anlamına gelir.

Kısmî ifa ile hapis hakkı düşmez. Hatta Hanefî doktrininde kısmî ifa tam bir ifanın çok az bir kısmı eksik olacak şekilde de olsa durum değişmez. Borçluların birden fazla olması halinde birinin kendi

payına düşeni ifa etmesi, edimin diğer borçluların payına düşen kısmı ifa edilmedikçe ayn borçlusunun hapis hakkı varlığını sürdürür. Çünkü alacaklı açısından bunun kısmî bir ifadan farkı yoktur. Yine iki şeyin konu olduğu bir satım akdinde, pahaları ayrı ayrı da belirtilmiş olsa, alıcının semenin sadece bunlardan birine denk gelen kısmını ödemesi de satıcının mebîn bütünü üzerindeki hapis hakkını düşürmez. Çünkü bunun da kısmî ifadan farkı yoktur.

Teminat ifaya denk olmadığı için deyn borçlusunun kefil göstermesi veya rehin vermesiyle de hapis hakkı düşmez. Çünkü bunlar, alıcının zimmetinden semen borcunu düşürmedikleri gibi talep hakkını da düşürmez. Semen kabz ile belirlenmesine duyulan ihtiyaç devam ettiğine göre semenin tahsilini temin etmek için tanınmış olan hapis hakkı da devam eder (Kâsânî, V, 250-251).

İbrâ. Hapis hakkı alacaklının deyn borçlusunu ibrâ etmesiyle de düşer. Ancak bu ibrânın bütün alacağa şâmil olması gerekir. Kısmî ibrâ hapis hakkını düşürmez. Borcun ibrâ edilmeyen kısmı elde edilinceye kadar hapis hakkı varlığını muhafaza eder.

Havale. Hapis hakkı, deyn alacaklının borçlusunu olduğu üçüncü bir kişiyi deyn borçlusunun üzerine havale etmesiyle de (alacağın temliki) düşer. *Mecelle*'nin esas aldığı bu görüş (md. 282) İmam Muhammed'e aittir. Hapis hakkının havalenin sadece bu biçimiyle düşmediğini belirten Ebû Yûsuf, meselâ bir bey' akdinde satıcının hapis hakkının, hem müşterinin satıcıyı bir başkası üzerine havale edip o kimsenin de bunu kabul etmesi halinde, hem de satıcının bir alacaklısını alıcının üzerine havale etmesi halinde düşeceğini ileri sürmektedir. Halbuki İmam Muhammed'e göre birinci haldeki havale ile hapis hakkı düşmez; dolayısıyla satıcı havale edildiği kimseden alacağını tahsil edinceye kadar hapis hakkı devam eder. İkinci haldeki havale bile mutlak olarak yapılmışsa yine hapis hakkı düşmez. Bu durumda yapılan havale, ancak alıcının mevcut borcu ile mukayyet olursa hapis hakkı düşer. Bu ihtilâfın sebebi hapis hakkının farklı hukukî esaslara dayandırılmasıdır. Ebû Yûsuf, hapis hakkının devamında semenin müşterinin zimmetinde varlığını sürdürmesini, İmam Muhammed ise satıcının talep hakkının devam etmesini esas almaktadır (Kâsânî, V, 250-251).

Türk-İsviçre ve Alman hukuklarında, mülkiyetin alacaklının mamelekine intikali akide değil ifa ile gerçekleştiği için (von Tuhr, II, 492) borcun doğumundan sonra, fakat ifadan önce hapis hakkına konu olabilecek nitelikte bir şey ortaya çıkmaz. Bir anlamda bu hukuk sistemlerinde ifa öncesinde tarafların her biri âdetta bir deyn alacaklısı ve borçlusunu konumundadır. Durum böyle olunca edimler arasındaki eşitlik bozulmuş olmaz. Bu da edimlerin kural olarak aynı zamanda ifa edilmesini gerektirir. Aynı anda ifayı sağlamak için de ödemezlik defii ihdas edilmiş ve genel bir ilke halinde düzenlenmiştir. Buna karşılık mülkiyetin intikali noktasında İslâm hukukuna benzerlik arzeden Fransız hukukunda da ödemezlik defii genel bir ilke biçiminde düzenlenmiş değildir. Bu ihtiyaç İslâm hukukundaki gibi hapis hakkı ile giderilme-ye çalışılmıştır. Mısır, Suriye ve Irak medenî kanunları (Abdünnâsir Tefvîk el-Attâr, s. 258), gerek Hanefî doktrinine gerekse Fransız uygulamasına uygun düş-tüğü için hapis hakkı kurumunu işletmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

- Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Aşl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1410/1990, V, 70, 297; Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, tür.yer.; Serahsî, *el-Mebisûl*, XII, 204-205; XIII, 192, 193-196, 197-199; XV, 109; XIX, 60; Kâsânî, *Bedâ'îc*, IV, 203-204; V, 133-310; İbn Kudâme, *el-Mugni* (Herrâs), IV, 126, 218-220; İbn Cüzey, *el-Kavâ-ninü'l-fıkhîyye*, Tunus 1982, s. 252; İbn Receb, *el-Kavâ'id* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1392/1972, s. 69; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir* (Bulak), V, 108-109; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râik*, V, 331; Şirbîni, *Mugni'l-muhtâc*, II, 74-75; Derdîr, *eş-Şerhu's-şagîr 'alâ Akrebi'l-me-sâlik*, Ebûzâbî 1989, III, tür.yer.; Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Hâşiye* (Derdîr, *eş-Şerhu's-şagîr* içinde), Ebûzâbî 1989, III, 200; *Mecelle*, md. 278-284; Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, I, 36; A. von Tuhr, *Borçlar Hukukunun Umumi Kısmı* (trc. Cevat Edege), İstanbul 1952, II, 492, 555-569; Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, III, 38-39; Salamon Kaniti, *Akdin İfa Edilmediği Defii*, İstanbul 1962; Feyzi Necmeddin Fezyoğlu, *Borçlar Hukuku: Hususi Kısmı*, İstanbul 1970, I, 147-170; a.m.f., *Borçlar Hukuku*, İstanbul 1977, II, 124-138; Abdünnâsir Tefvîk el-Attâr, *Nażariyyetü'l-ecel fi'l-iltizâm fi's-şer'ati'l-İslâmiyye ve'l-kağanîni'l-'Arabîyye* [baskı yeri yok], 1978 (Matbaatü's-Saâde), s. 258; Subhî Mahmesânî, *en-Nażariyyetü'l-'âmmeh li'l-mücebât ve'l-'ukûd*, Beyrut 1983, II, 265-267, 519-525; Fahrettin Atar, *İslâm İcra ve İflas Hukuku*, İstanbul 1990, s. 222-226; Fikret Eren, *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*, Ankara 1991, III, 141-154; Bilal Aybakan, *İslâm Hukukunda Borçların İfası* (doktora tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Hamza Aktan, "Damân", *DİA*, VIII, 450-453.

